

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2018/11/devavari-zoltan-oktataspolitika-a-delvideken-a-magyar-iskolarendszer-leepitese-es-felszamolasa-az-imperiumvaltas-első-szakaszaban-1918-1925-09-03-10/>

Dévavári Zoltán

Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

Szakirodalmi és levéltári áttekintés

A két világháború közötti magyar-jugoszláv diplomáciai kapcsolatokkal, a magyar kisebbség helyzetével, valamint az első délszláv állam politika- és eszmetörténetével kapcsolatban az elmúlt évtizedekben számos tanulmány, monográfiakötet jelent meg. Ezekből a feldolgozásokból mára már reális és pontos képet lehet kapni erről a magyar, ugyanakkor szerb szempontból is fontos, napjainkra is hatással bíró időszakról. Terjedelmi korlátok miatt itt és most csupán szűkebb témával – az oktatáspolitikával – kapcsolatban megjelent legfontosabb munkákat ismertetem.

Napjaink örvendetes ténye, hogy az első délszláv állam oktatáspolitikájával, különösen a kisebbségekkel kapcsolatos megfontolásokkal több szerb és magyar történész is foglalkozott. A szerb szerzők közül külön figyelmet érdemel Ljubodrag Dimić nagy ívű, mára megkerülhetetlen alapmunkának számító háromkötetes monográfiája, amelyben szerb szempontból bár, ugyanakkor objektív megközelítéssel, számos, más műben eddig nem ismert levéltári kutatásokon nyugvó adat közlésével dolgozza fel és mutatja be a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak a kisebbségekkel (magyarok, németek, románok, albánok) kapcsolatos oktatáspolitikáját, annak megfontolásait.¹

Ugyancsak ebbe a sorba illeszkedik Zoran Janjetović belgrádi történész 2005-ben megjelent, kizárólag az első délszláv állam kisebbségeire, illetve a velük kapcsolatos állami politikára összpontosító monográfiakötete, amely a szerb levéltári forrásokon túl a horvát és a német archívumoknak a Jugoszláviában élő kisebbségekkel kapcsolatos iratait kutatta. Janjetović szerkezeti jól felépített, logikusan követhető munkájában a témával foglalkozó szerb szerzők mellett, a magyar és német történészek releváns kutatásait, meglátásait is felhasználta kötetében.²

Mészáros Sándor, az Újvidéki Egyetem tanára, 1981-ben elsőként jelentette meg szerb nyelven a délvidéki magyarság 1918 és 1929 közötti időszakát feldolgozó monográfiáját. Mészáros – aki a korabeli sajtó mellett a Vajdasági Levéltár, illetve a Jugoszláv Levéltár iratait nézte át – munkásságának a jelentőségét növeli az is, hogy a többségi társadalom rajta keresztül kapott először objektív – igaz, a kor által megkövetelt marxista szemléletmódon keresztül – teljes képet a két világháború közötti magyarság politikai, társadalmi és kulturális életéről. Az oktatáspolitikával kapcsolatos közlései bár tömörek, azok a mai napig jól használhatóak.³

Csuka János a második világháború alatt, elsősorban a *Hírlap* napilap korabeli cikkeire támaszkodva írta meg a délvidéki magyarság 1918 és 1941 közötti időszakának a történetét, mely csak a rendszerváltás után jelent meg. Nagyívű monográfiájában, amely napjainkban ugyan számos helyen pontosítást, kiegészítést és finomítást igényel, az oktatáspolitikával is

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

foglalkozik.⁴

A magyarországi történészek közül elsősorban A. Sajti Enikőnek a korszakkal és a témával kapcsolatos főművére kell utalnunk. 2004-ben jelent meg *Impériumváltások, revízió, kisebbség* főcímet viselő, levéltári kutatásokon alapuló összegző monográfiája, melyben külön fejezetben foglalkozik a korszak oktatáspolitikájával is.⁵ A szegedi történészasszony témánk szempontjából ugyancsak hasznos és fontos adatokat közöl *Bűntudat és győztes fölény* című tanulmánykötetében.⁶

A kutatók számára szintén nagy mennyiségű levéltári forrás áll rendelkezésre, amelyek az elmúlt időszakban elsősorban a fent már említett szerzőknek köszönhetően a lényegi kérdések tekintetében feldolgozásra kerültek. Ezek közül a belgrádi Arhiv Jugoslavije, az Újvidéki Arhiv Vojvodine, a budapesti Magyar Országos Levéltár, illetve a vidéki – szabadkai, zombori, zentai, nagykikindai, illetve újvidéki (városi) – levéltárakat kell megemlíteni.

Végezetül külön ki kell térnünk a korabeli sajtóra. Az akkori időszakban megjelent napilapok szinte heti rendszerességgel számoltak be az iskolákkal és az oktatáspolitikával kapcsolatos fejleményekről. A szabadkai – a Magyar Párt szócsövének számító – *Hírlap* és a liberális *Bácsmegyei Napló*, az újvidéki, konzervatív *Délbácska*, illetve a nagybecskereki *Torontál* polgári napilap tudósításainak, vezércikkeinek, nem egy esetben politikai és jogi elemzéseinek köszönhetően gyakorlatilag napra pontosan rekonstruálható a magyar oktatási rendszer leépítésének a teljes folyamata.

Dolgozatomban a releváns történelmi munkák felhasználásával, illetve saját alap kutatásaim révén arra teszek kísérletet, hogy szintetizáljam és keretbe foglaljam a Délvidéken az impériumváltás első szakaszában a magyar oktatási rendszer felszámolásának folyamatát.

Értékelésem szerint a magyar iskolarendszer ellen intézett frontális támadás alapvetően annak leépítését és felszámolását szolgálta. A későbbiekben tárgyalásra kerülő névelemzés rendszerének a bevezetése, a különböző szegregációs intézkedések térnyerése alapvetően a magyar társadalom szellemi szintjének a mesterséges, felülről indukált erózióján túl az etnikai megosztás – elsősorban a zsidóknak és az asszimilációra lépett németeknek – a magyarságról való leválasztása céljából foganatosított és sikeres, 1925 végére lényegében befejeződött intézkedéssorozata volt.

Terület, etnikai arányok, társadalmi struktúra

Közismert tény, hogy a frontok összeomlása, a magyar belpolitikai válság kulminálódása, majd 1918 novemberében – a Belgrádi konvenció⁷ megkötése után a szerb hadsereg frontális előrenyomulással, gyakorlatilag lényegi ellenállás nélkül vette birtokba azokat a területeket, amelyek a majdani békeszerződés következtében az új délszláv állam fennhatósága alá kerültek.

Bár Pécs és Baja környéke végül Magyarország része maradt, ennek ellenére a SZHSZ Királyság az egykori történelmi magyar állam területéből 20.551 négyzetkilométert vett véglegesen birtokba. Ezen a területen ekkor 1.509.295 lakos élt, amelynek 30,30%-a – az 1921-es jugoszláv összeírás szerint 467 658 fő – volt magyar.⁸

A délszláv államhoz került az egykori Vas és Zala vármegyéhez tartozó Murántúl (Prekmurje) 940 négyzetkilométeres területe 91 436 lakossal, melyből 22,3%-a magyar (20 346 fő), 73,1% vend volt. Jugoszlávia fennhatósága alá került a Muraköz is, amely 795 négyzetkilométert tesz ki, akkori 93 837 lakosa közül 91,1%-a horvát volt.

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

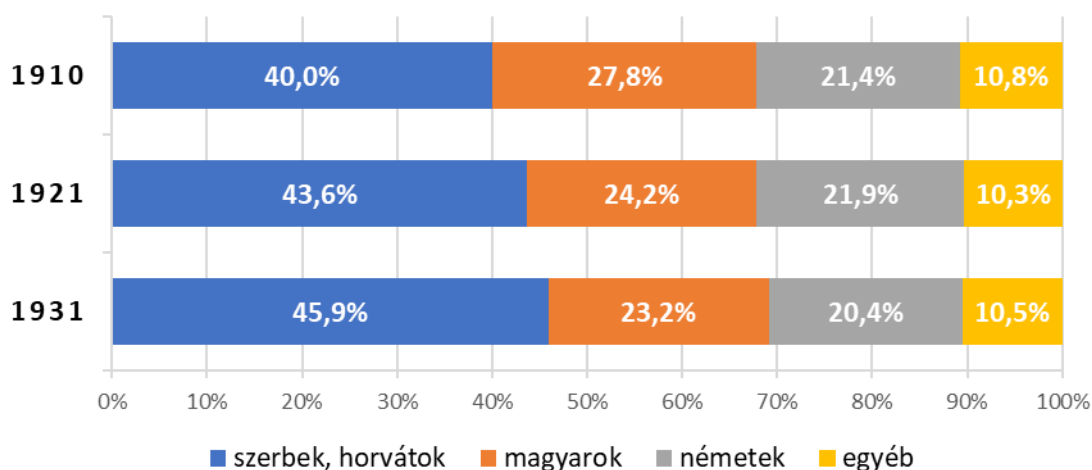
Elcsatolták Baranya vármegye déli területének a Duna és a Dráva közti vidékét is, az ún. baranyai háromszöget. Ezen az 1213 négyzetkilométeres területen 50 797 fő élt, melynek 19,6 %-a magyar (20 143 fő), 27,5%-a német, 19,6%-a horvát, 11,9%-a szerb volt.

Szintén az új állam része lett a Bánát/Bánság nyugati fele, amely 9.344 négyzetkilométert tett ki, 572 771 lakossal. Etnikailag itt volt a szerbeknek a legnagyobb aránya, mivel a lakosság 43,9%-át tették ki, azonban a relatív többséget mégsem a szláv etnikum képezte, mivel 54,3%-al (németek, magyarok és románok) voltak túlsúlyban. 1918-ban a Bánság nyugati területén 109 343 magyar élt.

Végezetül az SZHSZ Királyság része lett a Bácska is, amelynek 8669 négyzetkilométeres területén 697 101 lakos élt. Ezen a vidéken a magyar volt a legnagyobb etnikum – a lakosság 41,8%-át (291 433 fő) tették ki. Jelentős volt a németek aránya is (23,2%), míg a szerbek és a horvátok a teljes lakosság 27,5%-át képezték.⁹

A fentiekből látható, hogy a Magyarországtól elcsatolt déli területeken a magyarság túlnyomó többsége – mintegy négyszázezer fő a Bácskában és a Bánságban élt.

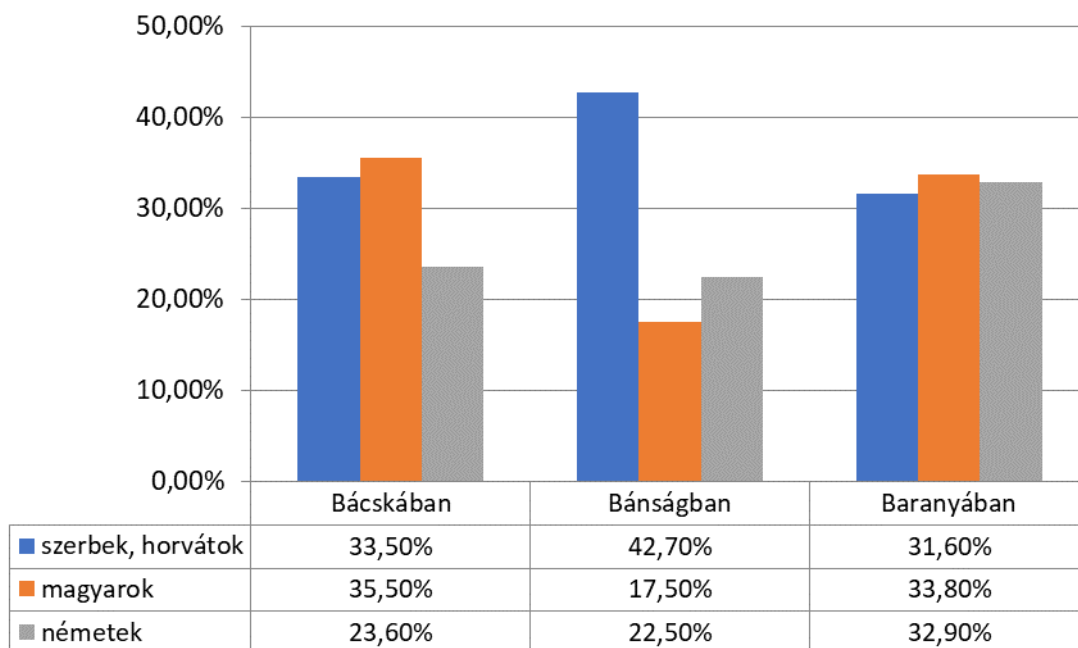
1. ábra: A Vajdaság etnikai összetételének változásai (1910 és 1931 között)

Forrás: Sebők László (2001): Trianon hatása a jugoszláviai magyar kisebbség demográfiai alakulására. In: *Történeti demográfiai évkönyvek*. KSH Népszégtudományi Intézet, Budapest, 382.

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

2. ábra: Az etnikai arányok a Vajdaságon belüli térségekben 1921-ben

Forrás: Gulyás László (2002): *A jugoszláv állam felbomlásának etnikai aspektusai*:
http://geogr.elte.hu/PHD_konferencia_ELTE_2002/doktori_konferencia_anyagai_2002/gulyaslaszlo.pdf
f (Letöltés: 2018. aug. 20.)

A korabeli társadalmi struktúra bár értelemszerűen településenként más és más volt, ugyanakkor a teljes népességre kivetített adatok jól mutatják azt, hogy bár a „boldog békeidőben” – elsősorban a Bácska – a bőség és a jólét szinonimájával kapcsolódott össze, mindez inkább a kor megszépítő látszatillúziója volt, mintsem a társadalom valós szellemi és anyagi helyzetének a tükörképe.

Az impériumváltáskor ugyanis az itteni lakosság 71,2%-a a mezőgazdaságból élt, a mezőgazdasági ipar, kisipar, ipar foglalkoztatta a lakosság 15%-át, míg a közalkalmazottak és a szabadfoglalkoztatottak aránya 2,8% volt.¹⁰

Az amúgy sem kedvező társadalmi összképet a kisebbséggé lett magyarság helyzete tekintetében pedig csak súlyosbította az a tény, hogy 1918 és 1924 között zömében a volt állami tisztviselők, közalkalmazottak, tanárok és az értelmiség jelentős része – 44.903 személy menekült, optált, illetve kapott kiutasító végzést Magyarországra.¹¹

Eltérő iskolarendszerek

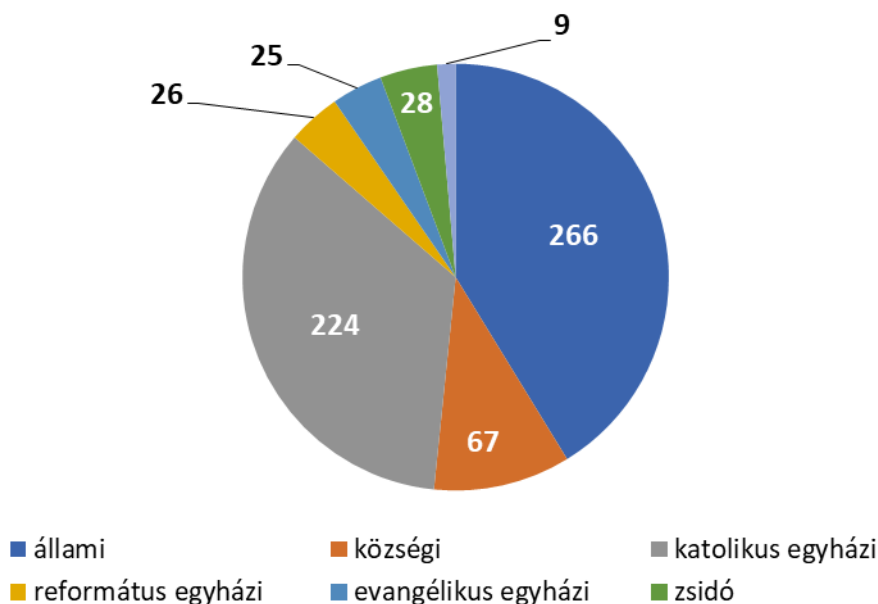
A bevonuló szerb hadsereg a Délvidéken kiterjedt és sokféle, a szerbiaitól lényegében eltérő iskolarendszert talált. Míg a Monarchiában négytípusú elemi és középfokú iskola létezett (állami, községi, felekezeti és magániskolák), addig az 1904-es szerb elemi iskolai törvény csak két iskolatípust ismert: az államit és a magániskolát, míg az 1912-es szerb középiskolai törvény pedig három iskolatípust ismert: a gimnáziumot, a reálgimnáziumot és a reáliskolát.¹²

Közvetlenül az impériumváltás előtt a Délvidéken magyar adatok szerint 845 magyar iskola működött 1832 fős személyzettel,¹³ míg a szerb kutatók 645 elemi iskoláról tesznek

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

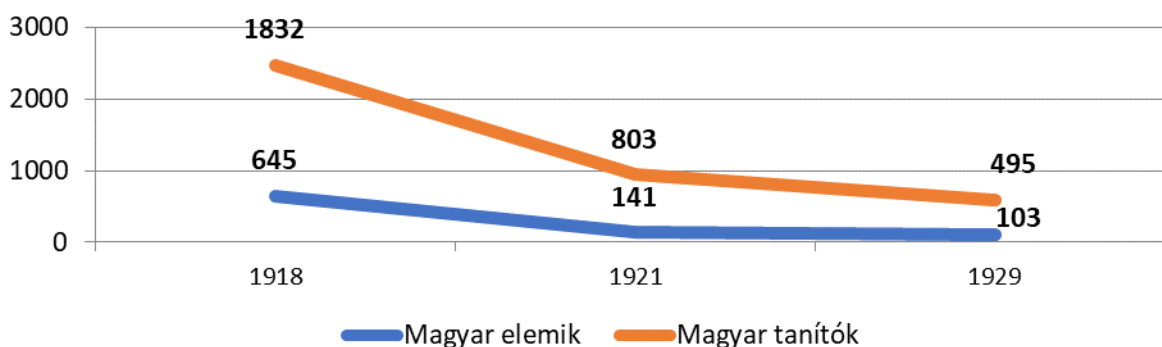
említést azzal, hogy a személyzet létszámát itt is 1832 főben adják meg. Janjetović forrásközlése alapján 266 állami elemi működött 790 tanítóval, 67 elemi iskolát a községek működtettek 252 tanítóval, a római katolikus egyház 224 iskolájában 639 tanító oktatott. A református egyház 26 intézményt tartott fent 57 tanítóval, a lutheránus egyház 25-öt 44 tanítóval, a zsidó közösség 28 iskolát üzemeltetett 39 tanítóval, s létezett kilenc magán elemi iskola is, 11 tanítóval. Az impériumváltáskor a szerbek 179 iskolával és 292 tanítóval rendelkeztek, míg a németeknek 31 iskolájuk volt.¹⁴

3. ábra: A Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került magyar elemi iskolák összetétele (1918)

Az 1921/1922-es tanévre ez a szám meredek zuhanást mutatott. Ekkor 141 elemi iskolában folyt magyar nyelven az oktatás, összesen 54 420 diákkal és 803 tanítóval. Ez a szám 1929 februárjára tovább esett: 103 elemi iskolában, 531 osztályban 28 590-en tanultak magyarul, 530 tanító (ebből 495 volt magyar) vezetésével.¹⁵ Tegyük hozzá: míg az 1918-as adatok kizárólag magyar elemi iskolák számát mutatják, addig a későbbi adatok kizárólag a magyar tagozatokkal rendelkező intézményeket jelzik.

4. ábra: A magyar nyelvű elemi iskolák (tagozatok) és tanítók számának alakulása 1918 és 1929 között

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

Míg a magyar iskolák és tagozatok száma bő egy évtized alatt a nyolcadára csökkent, addig a szerb nyelvű elemiok iskolák száma 1918 és 1930 között majdnem a húszszorosára nőtt – 179-ről 2931-re. (Németül ekkor 546, magyarul 528, szlovákul 121, románul 89, ruszinul 18 tagozaton folyt az oktatás.)¹⁶

Hasonló folyamatok mentek végbe a középiskolákban is. 1918-ban a Délvidéken szerb adatok szerint összesen 69 középfokú intézmény létezett, ebből 4 állami és községi gimnázium, 1 egyházi gimnázium, 1 állami reáliskola, 3 állami kereskedelmi iskola és 2 mezőgazdasági középiskola volt. A magyar források 71 középfokú iskoláról tesznek említést, ebből 2 kereskedelmi, 3 pedig mezőgazdasági jellegű volt.¹⁷

Az 1921/1922-es tanévre a magyarok számára 5 gimnázium (Nagybecskerek, Újvidék, Zenta, Zombor, Szabadka) 39 tagozata maradt, ahol 2040 tanuló volt 53 tanárral. Ekkor még három kereskedelmi iskolában (Szabadka, Zombor, Becskerek) is folyt magyar oktatás 540 magyar diák részére 12 tanárral. Magyar tagozata volt 11 reáliskolának is, ahol összesen 43 tagozaton 1863-an tanultak magyarul 51 tanárral.¹⁸

Akárcsak az elemioknál az elkövetkező években, úgy a középfokú oktatásban is meredek zuhanást mutatott a magyar tagozatok száma. 1929-re már csak 3 gimnáziumban (Szabadka, Zenta, Nagybecskerek) maradt 24 magyar tagozat 943 diákkal 5 reáliskolában 18 tagozaton 725 tanuló tanult magyarul, illetve 3 magániskola 8 tagozatán 312 diák tanulhatott magyarul.¹⁹

A magyar oktatási rendszer felszámolásának jogtechnikája

Annak ellenére, hogy az 1918. november 13-án megkötött, 18 pontból álló belgrádi fegyverszüneti egyezmény 17. pontja garantálta, hogy a magyar karhatalmi és katonai egységek által kiürített Beszterce-Maros-Baja-Pécs-Dráva demarkációs vonaltól délre eső területeken továbbra is megmarad a magyar közigazgatás, a formálódó délszláv hatalmi elit mindezt nem tartotta be, s azonnal hozzálátott annak felszámolásához.

1918. november 25-én az újvidéki Nagy Nemzetgyűlés által megválasztott Nemzeti Tanács létrehozta az 1919. március 11-ig funkcionáló Bánát-Bácska- Baranya (továbbiakban: BBB) Nemzeti Igazgatóságot, amely rögtön hozzákezdett a terület igazgatási feladatainak az átvételéhez, s 1918 decemberében megkezdte a magyar tisztviselői kar tömeges leváltását.²⁰

A Nemzeti Igazgatóság 1918. november 26-i határozata értelmében az oktatás továbbra is a kisebbségek anyanyelvén folyhatott,²¹ azonban az 1918. december 9-én keltezett rendelet a BBB területén elrendelte a magyar tanítási nyelv megszüntetését azokban az intézményekben, ahol a magyar anyanyelvű diákok kisebbségben voltak. (1918 és 1926 között a magyar oktatás felszámolásával kapcsolatban a szerbiai törvények alkalmazása mellett mintegy 200 miniszteri rendeletet adtak ki.)²²

Bár a trianoni békeszerződés aláírásáig a tisztviselők és az állami iskolai tanítók/tanárok bérezését továbbra is Budapestről folyósították, 1919 januárjában a Nemzeti Igazgatóság az új hatalomra leteendő hűség esküre kötelezte őket. Mindazokat, akik ezt elutasították, azonnali hatállyal tömegesen elbocsátották állásukból, és Budapest tiltakozása ellenére átdobták őket a demarkációs vonalon túli magyar területekre.

A Nemzeti Igazgatóság 1919. márciusi felszámolását követően a délvidéki ügyek Belgrádba, a Bácska-Bánát-Baranya ügyosztály hatáskörébe kerültek át.²³ Még ugyanebben a hónapban az Oktatási Minisztérium BBB ügyosztálya rendeletben tiltotta meg a nem

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

magyar iskolai adminisztrációban a magyar nyelv használatát.²⁴

1919 közepére készült el az a tervezet, amely a magyar középfokú oktatás „likvidációját” tartalmazta. Ennek értelmében: „a magyaroknak a Bácskában és a Bánátban egy-egy középiskolát hagyunk meg azzal, hogy a Bácskában esetleg kettőt, ha Baja is a mi királyságunkhoz kerül.”²⁵ Ugyanez a tervezet azonnali hatállyal bezáratta a szabadkai magyar tanítóképzőt.²⁶

A hatóságok a magyar iskolák felszámolásával kapcsolatban két változattal számoltak. Az első szerint radikálisan, azonnal bezűntettek volna minden magyar iskolát és tagozatot. Abból az anyagi megfontolásból, hogy ennek a költségeit a magyar állam viselje, végül a második változat realizálódott, amely az iskolákban kettős igazgatás bevezetését írta elő. Ennek értelmében a kimenő magyar évfolyamokat a régi, magyar igazgató irányította, de az új, államnyelven oktató osztályok élére szláv igazgatót neveztek ki.²⁷ A kormányzat azzal számolt, hogy ezzel a módszerrel három, de legkésőbb négy év alatt teljesen fel lehet számolni a magyar iskolákat.

A magyar és a német iskolarendszer felszámolása, annak jogtechnikai kidolgozása elsősorban Svetozar Pribičević²⁸ művelődési és oktatási miniszter nevéhez volt köthető. Pribičević ennek a mintegy hat évig tartó folyamatnak az első számú kezdeményezője, letéteményese és ideológiai atyja volt. Első intézkedése ezzel kapcsolatban 1919. június 6-án látott napvilágot, amikor is elrendelte az 1904-es szerb elemi iskolatörvények fokozatos kiterjesztését a Vajdaság területére,²⁹ amit végül elsősorban taktikai megfontolásokból kilenc nappal a trianoni békeszerződés aláírása után, 1920. június 13-án iktattak be a jogrendbe.³⁰

Ezzel párhuzamosan az újvidéki Oktatási Hivatal tervet dolgozott ki a középiskolák számára is. Ennek értelmében ettől kezdve minden iskolában az államnyelv lett az egyetlen használható és hivatalos nyelv, s Vajdaság-szerte felszámolták a magyar szakiskolák többségét. Ekkor zárták be többek között a külai, a hódcsági, a topolyai magyar polgári iskolát, a kevevári, újvidéki, palánkai, ó- és törökbecsei, titeli reáliskolákat pedig összevonták az ottani szerb intézményekkel. A zombori és az újvidéki gimnázium felsőbb tagozataiban megszüntették a magyar nyelvű oktatást, a becskerekai és a szabadkai városi gimnáziumokat pedig államosították.³¹

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1919. december 5-én deklarálta, hogy fenntartások nélkül elfogadja az SZHSZ Királyság és a Szövetséges Főhatalmak között kötött kisebbségvédelmi szerződést. Ennek 9. cikkelye az 1913. január 1-je után szerzett területekre (az albánokra és macedónokra tehát nem) terjedt ki.³²

Ennek értelmében a délszláv államot arra kötelezték, hogy biztosítsa a kisebbségek anyanyelvi oktatását, s előírta azt is, hogy oktatási, vallási célokra részarányosan részesüljenek az állami költségvetésből.³³ Mint látni fogjuk, mindezt a valóságban sosem tartották be.

Alig egy hónappal később, 1920. január 10-én keltezett az a rendelet, amely végül elrendelte az összes nem szláv nyelvű reáliskola bezárását azokon a településeken, ahol hasonló szerb nyelvű intézmény működött.³⁴

Pár hónappal később, 1920 júniusában Svetozar Pribičević oktatási és művelődési miniszter az elmagyarosítás megállítására és a visszaszlávosításra hivatkozva bevezette az ún. névelemzési (korabeli szóval: névvegy-elemzési) rendeletet.³⁵ Ennek értelmében minden gyermeket a szülők és a nagyszülők neve alapján kellett iskolába íratni, akkor is, ha a gyerek nem beszélte az államnyelvet.

A névelemzés a *Bácsmegeyi Napló* korabeli cikke szerint a magyar anyanyelvű tanulók kétharmadát tiltotta ki az iskolákból, mert ettől kezdve a vezetéknev lett az irányadó a

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

nemzetiségi hovatartozás megállapításánál. Mindez anomáliákat és önkényes értelmezéseket szült. A rendelet ugyanis nemcsak az „ics”-re végződő, mint pl. a Miletics, Sinkovics stb. vezetéknevűeket tiltotta el a magyar osztályokból, hanem például Papp Árpád sem iratkozhatott magyar osztályba, mert ez utóbbi – a hatóságok szerint román vagy szerb eredetű név volt. Ádám Ferenc pedig azért nem tanulhatott anyanyelvén, mert a hatósági indoklás szerint valakinek nem lehet két utóneve, „*ezt egyébként pedig a Biblia is tanúsítja.*”³⁶

A névelemzési rendelet nemcsak a szláv hangzású nevekkel rendelkezőket tiltotta ki a magyar osztályokból, hanem ellehetetlenítette a németeknek és a zsidóknak is az oda való beiratkozását. A rendeletet ráadásul 1925-ben még szigorították is: ettől kezdve az állami tisztviselőknak megtiltották, hogy gyermekeiket ne államnyelven oktató osztályba járassák.³⁷

Pribičević 1926. március 2-án parlamenti felszólalásában a következőkkel védte a névelemzési rendelet szükségességét, s a szabad iskolaválasztás jogának a megtiltását: „*Én egyeznék ezzel a nézőponttal, ha a mi államunk évszázadok óta uralkodott volna a Vajdaságban. [...] De ott a magyar állami politika uralkodott, amely a szerbséget Szentendrétől és Pesttől egészen Újvidékig szorította vissza. [...] És mivel ott ilyen politikát folytattak, mi abba a helyzetbe kerültünk, hogy a Popovicsek meg a Pavlovicsek és még sokan mások németté meg magyarrá lettek. Ezek után kérdelem Önöktől, vajon hazafias tett lenne-e, ha mi most ezeknek az elnémetesedett, meg elmagyarosodott egyéneknek megengednénk, hogy maguk döntsék el gyermekeik nemzeti hovatartozását, azt, hogy milyen iskolába járjanak. Ez azt jelentené, hogy mi elfogadnánk azt a helyzetet, amit a magyarok teremtettek. Szerintem inkább vegyük vissza azt, ami a miénk.*”³⁸

Az 1920. augusztus 27-én kelt rendelettel az összes elemi iskolát államosították, ezzel párhuzamosan maximálták a kisebbségi osztályok számát, s elrendelték a földrajz és a történelem kizárólagosan államnyelven történő tanítását.³⁹

Az iskolák államosítása – elsősorban az egyházi intézményeknél – azonban a valóságban jóval lassabban haladt, mint ahogyan azt törvényhozók előrelátták. A szabadkai Miasszonyunk-zárda polgári leányiskolája még 1923 késő nyarán is a katolikus egyház irányítása alatt állt. Az állam – az egyház és elsősorban a horvát lakosság tiltakozása miatt – továbbra sem mert egyértelmű lépést tenni, ezért indirekt úton kísérelte meg az iskola ellehetetlenítését. 1923 júniusában arról értesítették az intézményt, hogy a magyar tagozatokban az osztályvizsgákat csak az állami tanügyi hatóság kirendelt közegei előtt lehet letenni. Bár a tanulók az előírt vizsgákat időben letették, a kirendelt közeg hónapokig húzta az igazolások kiadását, s különféle adminisztrációs okokra hivatkozva kétszáz tanuló számára a vizsgák letételét bizonyító igazolást még augusztus második felében sem voltak hajlandóak kiadni.⁴⁰

Az iskola vezetősége végül elunva a hatóságok időhúzását, augusztus végén a tanfelügyelőség jóváhagyása nélkül is kiosztotta a bizonyítványokat. A korabeli forrásokból kitűnik, hogy a hatóságok éppen erre vártak, s a bizonyítványok kiadása után azokat azonnal elkobozták. Magát az intézményt ugyan ekkor hivatalosan még nem zárták be, de megtiltották a szeptember elsejei iskolakezdést.⁴¹

Az intézményt 1925. június 11-én, a tanév vége előtt személyesen Pribičević rendeletével szüntették meg. Az ott tanulóknak nem tették lehetővé az év végi vizsgák letételét sem.⁴² Nem sokkal később, 1925. október 23-án az utolsó magyar egyházi iskolahálózatot, a nagy múltú becskereki Messinger intézet iskoláit is bezárták.⁴³

1920. október 1-jén felszámolták az összes nem szláv nyelvű reáliskolát. Magyar nyelvű tagozatokat csak abban az esetben engedélyeztek megnyitni, amennyiben egy osztályba 30 tanuló jelentkezett. Azonban ez a könnyítés nem tartott sokáig. Az 1921. július

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

14-én keltezett rendelet – az elemi iskolákat leszámítva – ugyanis a már összevont iskolákban a párhuzamos magyar tagozatok fokozatos felszámolásáról intézkedett, s egyben az 1922/1923-as tanévtől megtiltották a zsidó vallású tanulóknak a magyar tagozatokba való járását.⁴⁴

Mindennek következtében 1922 szeptemberében számos iskolában – ennek eklatáns példája a Szabadkai Gimnázium volt – átmenetileg kétféle magyar tagozati rendszer jött létre: a magyar-magyar és a zsidó-magyar.⁴⁵ Mint látni fogjuk, ennek a célja az volt, hogy a magyar osztályokat a tanulók elégtelen számára hivatkozva szüntessék meg.

Egy évvel később, 1923 márciusában az Oktatási Minisztérium csak Zentán, Nagybecskerekén és Szabadkán engedélyezte a magyar középfokú intézmények további működését, s zsidókat a magyar elemi alsó osztályaiból végleg kitiltották.⁴⁶

A bezárások és a névelemzés következtében a délvidéki magyarok 14,5%-a tanulhatott anyanyelvén.⁴⁷ Tegyük hozzá: ezek az intézkedések nemcsak a magyarokat, hanem a németeket is ugyanúgy sújtották. A Német Párt, a Magyar Párttal ellentétben az 1923-as választásokon parlamenti tényező lett.⁴⁸ Bár a magyar és a német politikai elit között heves feszültségek voltak, a kisebbségi ügyek egészében, de különösen az oktatáspolitikában a németeknek a parlamenti jelenlétük miatt azért volt olyan mozgásterük, amely a kérdést az ország házában is tematizálhatta.

A Német Párt 1923 októberében éppen az 1919-es kisebbségvédelmi szerződésre hivatkozva be is adott egy olyan törvénytervezetet, amely az 1913 után szerzett területeken (tehát a dél-szerbiai területeket mindez nem érintette volna) élő kisebbségek középiskolai oktatását rendezte volna. A német tervezet előírta, hogy a nemzetiségi vidékeken új, önálló, kisebbségi – tehát teljesen német és magyar nyelvű – iskolák (s nem tagozatok!) nyíljanak, s ezekben az oktatás teljes egészében a kisebbségek nyelvén folyt volna. A tervezet szerint ezeknek az iskoláknak a tanárait és vezetőségét is a nemzeti kisebbségek soraiból, vagy a nemzeti kisebbségek nyelvét tökéletesen bíró szlávokból kellett volna kinevezni. A kormány – bár kezdetben hezitált, végül azonban – elutasította a németek törvénytervezetét.⁴⁹

Ekkor rendezték, pontosabban tovább szigorították a magyar elemi megnyitásának a feltételeit. Magyar osztályt/tagozatot csak abban az esetben lehetett megnyitni, amennyiben minimum 60 potenciális jelentkező volt. Egy évfolyam második osztályát 55-55 (tehát 110 jelentkező), harmadikat pedig 45-45-45 (minimum 135 jelentkező) diák esetében lehetett megnyitni. Akárcsak a középiskolai rendszerben, úgy az elemikben is, a szerb nyelv mellett a földrajzot és a történelmet kizárólag és kötelezően csak államnyelven lehetett oktatni.⁵⁰

A hűségükre kötelezés mellett a magyar tanerő radikális csökkentését is célozta a magyar tanítók és tanárok számára 1922 és 1928 között kötelezően előírt államnyelvvizsga, amit a hatóságok az új állam iránti egyik lojalitás kifejezésének tartottak.⁵¹ Egy 1923-ból fennmaradt korabeli tudósítás szerint 1923 októberében a Vajdaság területéről összesen 38 középiskolai – gimnáziumi és kereskedelmi iskolai – tanár jelentkezett a vizsgára. A harmincnnyolc tanár közül 27 tette le a vizsgát, tizenegy pedig megbukott.⁵²

Német adatok szerint az államnyelvvizsga következtében összesen 165 magyar és német tanár veszítette el az állását. A szerb adatok a nemzetiségi arányokat is megadják: 114 magyar, 43 német és 6 román nemzetiségű egyénről tesznek említést.⁵³

Küzdelem a szabadkai gimnázium magyar tagozataiért

A nagy számban rendelkezésre álló korabeli újságcikkek, tudósítások, vezércikkek ellenére, jelen tanulmány terjedelmi kötöttsége miatt nem vállalkozhat arra, hogy részletes esettanulmányokon keresztül mutassa be a magyar iskolák felszámolásának történetét. A kor közhangulatát, az akkori események rekonstruálását ezért az impériumváltás előtti egyik legnagyobb magyar intézmény, a szabadkai gimnázium esetén térképezi fel.

Még el sem ült a szabadkai zárda körüli, fentebb már tárgyalt bonyodalom, a kedélyeket az Oktatási Minisztérium újabb rendelete borzolta. 1923. augusztus 22-én ugyanis bezárták a zombori gimnázium magyar tagozatait. A magyar tagozatok felszámolása 140 tanulót és 22 tanárt érintett.⁵⁴ Ugyanez a rendelet a zsidó vallású gyerekeket kitiltotta a nagybecskereki és a szabadkai gimnáziumok magyar tagozatairól, egyedül a zentai gimnáziumban engedélyezte számukra a továbbtanulás lehetőségét.⁵⁵ Nem véletlenül történt mindez; a regnáló hatalomnak a korszakban ugyanis mindvégig az volt az egyik prioritása, hogy a magyar közéletben sok esetben döntő, sőt egyenesen kulcsszerepet betöltő szabadkai zsidókat leválassa a magyarokról, azoktól elidegenítse, s végül asszimilálja.⁵⁶

A rendelkezés nem titkolt célja az volt, hogy a zsidó vallásúak kitiltása után a maradék, keresztény magyar osztályokat is felszámolják: *„A közoktatási miniszter kifejezetten a zombori gimnázium magyar osztályait szünteti meg, de a rendeletének a végrehajtása, attól félünk, meg fogja szüntetni a subotikai és a becskereki magyar osztályok egy részét is. Ezek a magyar osztályok tudvalevőleg csak akkor nyithatók meg, ha a jelentkező tanulók száma egy bizonyos kontingenst kitesz. A magyar ajkú tanulók ezt a kontingenst a legtöbb osztályban a zsidó vallású, magyar ajkú tanulókkal együtt érték el. Ha most a magyar anyanyelvű zsidó vallású tanulókat a zentai gimnáziumba vezénylik, olyan kevés tanulója marad a gimnáziumok egyes magyar osztályainak, hogy megszüntetendő rendelet nélkül is meg fogják őket szüntetni.”*⁵⁷

Pár nappal később aztán ki is derült, hogy ez a félelem nem volt alaptalan. Augusztus 28-án az Oktatási Minisztérium olyan rendeletet adott ki, amely a szabadkai gimnázium alsó négy osztályában a létszám megléte miatt ugyan engedélyezte a tanítás megkezdését, de a négy felsőbb tagozaton a zsidók kényszerű távozása miatt csupán a beiratkozást hagyta jóvá, az oktatás megkezdését viszont nem.⁵⁸

A szabadkai gimnáziumban ekkor 201 zsidó vallású tanuló volt, ezek közül 15 fejezte be a tanulmányait az 1922/1923-as tanévben. A 186 tanulót a miniszteri rendelet a zentai gimnáziumba vagy a szerb tagozatokba szorította. A rendelkezéssel a magyar tagozatokon az ötödik osztályban 22, a hatodikban 12, a hetedikben 21, a nyolcadikban 16 tanuló maradt, ami nem érte el a törvényi minimumot. A magyar anyanyelvű zsidók azonban szerbül nem tudtak, s nagy részüknél a szülők a zentai átíratkozást, az ottani diáklétet sem engedhették meg maguknak. Mindez azzal a következménnyel járt, hogy 1923 szeptemberében összesen 256 magyar tanulót (186 zsidó és 70 keresztény) rekesztettek ki a szabadkai gimnáziumból.⁵⁹

Azok a zsidó vallású diákok, akiknek a szüleik mégis megengedhették maguknak a zentai taníttatás költségeit, a következő napon újabb (nem várt) akadállyal voltak kénytelenek szembesülni. A zentai gimnázium igazgatója – a törvényi előírásokra hivatkozva – megtagadta a gimnázium első és ötödik osztályába a zsidó vallásúak beíratását, a többi tagozatba való felvételüket pedig olyan hatósági igazoláshoz kötötte, amely a tanuló magyar anyanyelvét volt hivatott igazolni. Az ilyen igazolások kiadása azonban egyrészt jogilag nem volt rendezve, másrészt pedig azokat a szűkre szabott, egy hetes határidő miatt lehetetlen

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

volt beszerezni.⁶⁰

Augusztus 31-én a szabadkai zsidó hitközség az érintett családokkal együtt vitatta meg a kialakult helyzetet. A megbeszéléseken végül olyan döntés született, hogy a rendelet visszavonása céljából a szülők a hitközség elöljáróival egy küldöttséget menesztenek az Oktatási Minisztériumba.^{61,62}

A szabadkai zsidók egyértelmű és egységes kiállása a gimnázium magyar tagozatai mellett, és a város egyes utcáin emiatt lejátszódott tömegjelenetek váratlanul érték a hatóságokat, sőt mindez átmeneti zavarokat is okozott. Ezzel összefüggésben szeptember hatodikán arról értesült a közvélemény, hogy az épület tatarozására hivatkozva a tanév megnyitását meghatározatlan időre elhalasztották.⁶³ Bár az épület a háború viszontagságai miatt valóban rossz állapotban volt, a felújítási munkálatok azonban mégsem kezdődtek meg, hivatalosan azért, mert jogilag nem volt rendezett az épület tulajdonjoga. Azt a város is, de az állam is a sajátjának tartotta.⁶⁴

Persze, mindez a valóságban időnyerés céljából kreált kifogás volt. A kulisszák mögött már javában folyt a hatóságok mérlegelése. A szabadkai zsidóság összefogása és a hitközség erőteljes belgrádi fellépése a magyar osztályok mellett végül eredményes volt. Az Oktatási Minisztérium szeptember 10-én, a korban példátlan módon először és utoljára végül is meghátrált, s az 15484. rendeletével felülbírálta a zsidókat eltiltó határozatát, s engedélyezte a zsidó vallású diákoknak a magyar tagozatokba történő beiratkozását és azok megnyitását.⁶⁵ Ennek köszönhetően, ha késéssel bár, de szeptember második felében megindulhatott a tanítás a szabadkai gimnázium magyar tagozataiban.

A minisztérium visszakozása azonban csak átmeneti volt. Továbbra sem álltak el attól a szándéktól, hogy a magyar tagozatokat a tanulók elégtelen létszámára hivatkozva számolják fel. Ezzel összefüggésben 1924 februárjában egy olyan elképzelés látott napvilágot, miszerint a diákokat majd nemileg választják szét, s külön fiú-, illetve leánygimnáziumot hoznak létre. Mindez végül az infrastruktúra elégtelen volta miatt mégsem valósult meg.⁶⁶

Realizálódott viszont az elbocsátási hullám, amely 1924 februárjában söpört végig a még megmaradt magyar iskolák tanári állományán. Mindez súlyos tanárihiányt idézett elő, s a gimnáziumokat hatványozottan sújtotta. A tanárihiány miatt a még dolgozó munkaerőnek a heti 18-20 órás norma helyett 25-30 órát kellett megtartania.⁶⁷

Az elbocsátások és a pszichológiai nyomást el nem viselő önkéntes felmondások miatt a következő, 1924/1925-ös tanévben a gimnáziumban mindössze 8 magyar tanár maradt, míg a magyar hallgatók létszáma 342 volt. Tegyük hozzá: 1924 szeptemberétől a hatóságok ismételten visszatértek a „zsidókérdés megoldásához”, s csak a kimenő – hetedik és nyolcadik évfolyamon engedélyezték a zsidóknak a magyar osztályokban való tanulását, az alsóbb tagozatokba ekkor már végérvényesen megtiltották a beiratkozásukat.⁶⁸

A tanárihiány következtében az 1924/1925-ös tanévben több magyar osztályban csak napi két órát tudtak megtartani. Egyáltalán nem volt biztosítva olyan szigorúan kötelező, év végi vizsgát maga után vonó tárgyak oktatása, mint az államnyelv és a történelem. A tanárihiány egyébként nemcsak a magyar osztályokat sújtotta. Az intézmény 1200 tanulóját – elvileg – egyetlenegy tornatanárnak kellett oktatnia.⁶⁹

Röviden utalni szeretnék arra is, hogy akárcsak Zentán és Szabadkán, úgy Becskereken is hasonló problémák nehezítették meg az 1923/1924-es tanévben a gimnázium magyar tagozatainak a megnyitását – a VI. és a VIII. osztályban csak október 20-án kezdődhetett meg a tanítás.⁷⁰

Ráadásul a Szabadkán lejátszódott események pszichológiai leképeződése, a zsidók kitiltása a magyar tagozatokról a következő évben Becskereken is érezte a hatását. Az

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

itteni magyar zsidók jóval kisebb befolyásuk miatt korántsem tudtak olyan erélyesen fellépni, mint szabadkai társaik, s kényszeredetten más tagozatokra írták át gyermekeiket. Mindez pedig egy pszichológiai lavinát indított el: a keresztény szülők a zsidók kiiratkozása miatt, tartva a magyar osztályok esetleges bezárásától, még a tanév kezdete előtt tömegesen írták át a gyermekeiket a szerb osztályokba. Egy ezzel kapcsolatos tudósításból tudjuk azt, hogy a nagybecskereki gimnáziumba ekkor összesen száznyolcvannyolc magyar tanuló járt – az első évfolyamba hetvenketten, a másodikban negyvennégyen, a negyedikben hatvanhatan, míg a tömeges kiiratkozások után a harmadik évfolyamon csak hat magyar diák maradt. Ennek következtében az 1924/1925-ös tanévben a gimnázium harmadik osztályát be is zárták. Hogy miért éppen ezt az évfolyamot érintette a tömeges távozás, arra nem találtunk eddig utalásokat.⁷¹

Az új oktatási törvény

1925. február 14-én, a tanév kellős közepén Pribičević arra hivatkozva, hogy Ausztriában bezárták a szláv nyelvű osztályokat, egyik napról a másikra felszámolta a verseci és a verbászi német gimnázium felsőbb tagozatait, az újvidéki és a pancsovai német gimnázium összes osztályát bezáratta, s ezzel gyakorlatilag lefejezte a Vajdaság területén a német gimnáziumi oktatást.

Mindez előrevetítette azt, hogy hasonló intézkedést kívánt foganatosítani a még megmaradt magyar iskolák ellen is.⁷² A miniszter a *Bácsmezei Naplónak* adott nyilatkozatában nem is próbálta meg árnyalni a bezárások tényét: „[...] *Valóban elrendeltem a pancsevoi és a novisadi alsófokú gimnázium párhuzamos német osztályainak bezárását – itt ugyanis csak a négy alsó osztály működött – valamint a verbasi és vrsaci gimnázium négy felső osztályának bezárását. [...] A külügyminisztérium útján adatokat kaptam az Ausztriában élő szláv kisebbség iskolai helyzetéről, amiből megállapítottam, hogy az ausztriai szlávoknak egyáltalán nincs önálló iskolájuk.*” Majd fenyegetésként egyenesen és félreérthetetlenül arra utalt, hogy a magyarok sem számíthatnak sokkal jobb forgatókönyvre, mert „a külügyminisztériumtól adatokat kértem arra nézve, hogy a Magyarországon élő szláv kisebbség milyen iskolákkal rendelkezik. Igaz ugyan, hogy kevés szláv él Magyarországon, de mégis tisztában kell lennünk, hogy milyen iskolaügyi helyzetük. Ezuttal bekértem az adatokat a középiskolák magyar osztályainak létszámáról és a tanerő létszámáról is, hogy pontos képem legyen a magyar középiskolai oktatásról.”⁷³

Mindez nem Pribičević és a Demokrata Párt magánakciója volt. Az intézkedést a minisztertanács következő ülésén a radikálisok, sőt személyesen Pašić miniszterelnök is támogatásáról biztosította.⁷⁴

1925. május 20-án Pribičević hivatalosan is közzétette az elemi iskolákról szóló új törvénytervezetét, amely 12 fejezetből és 194 szakaszból állt.⁷⁵ A törvény első szakasza általános rendelkezéseket tartalmazott. Ezek szerint az elemi iskola az ifjúságot nemzeti szellemben, az állami egység szellemében nevelte. Nyolc éves kötelező, az állam terhére történő oktatást írt elő. A 35. paragrafus szabályozta a nemzetiségi iskolákat, s ennek a szó szerinti szövege a következő volt: „az oktatás minden elemi iskolában az állami nyelven folyik. Azokon a vidékeken, ahol jelentős számban élnek más fajú és nyelvű állampolgáraink, a hivatalos nyelven való oktatás mellett ugyanabban az állami iskolában kérelmükre a közoktatási miniszter meg fogja engedni az anyanyelvükön történő oktatást az első négy évben, kivéve a nemzeti tárgyak csoportjának oktatását, amely az állam nyelvén fog folyni

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

(állami nyelv, földrajz és történelem).⁷⁶

A fentiekből látható, hogy a tervezet elvileg ugyan biztosította a kisebbségek elemi oktatását, azonban alkotmányellenes módon csak az első négy évében engedélyezte az anyanyelvi oktatást. Azt is csak elvileg, mivel annak megindítása kérelemhez volt kötve, s elbírálása kizárólag a miniszter diszkréciós hatáskörébe tartozott. Ráadásul a törvénytervezet nem határozta azt sem meg, hogy egy adott kisebbségnek milyen lakossági számarány mellett ad lehetőséget a kérelem benyújtásához. Magyar, de német vonatkozásban is külön problémát jelentett az a kitétel is, miszerint a javaslat faji, s nem nyelvi kisebbségekről beszélt, vagyis a zsidóságot, amelyet a szerb törvények külön etnikumként kezeltek, véglegesen és végérvényesen leválasztotta a magyar és kisebb mértékben a német iskolákról.

Bár a törvényt a szerb-horvát ellentétek miatt nem sikerült elfogadni, azonban a kisebbségekre vonatkozó részt Pribičević 1925. június 25-én rendelet formájában mégis bevezette.⁷⁷ A törvénytervezetet végül a királyi diktatúra idejében, 1929 decemberében rendelet formájában tették a jogrendszer részévé.⁷⁸ Az lényegi pontjaiban gyakorlatilag teljesen átvette a pribičevići elképzeléseket, s az országban bevezette a nyolcosztályos elemi rendszerét, míg a középfokú oktatásban három iskolatípust – a gimnáziumot, a reálgimnáziumot és a reálskolát – ismert el. Elvileg ugyan lehetővé tette a magániskolák létesítését is, de azok alapítását a kisebbségek esetében olyan teljesíthetetlen feltételekhez kötötte, amelyek gyakorlatilag teljességgel kizárták, hogy azok ilyen intézményt nyithassanak.

Pribičević szellemében érvényes maradt az a rendelkezés is, amely az oktatási miniszter engedélyéhez kötötte az elemi alsó négy osztályában a magyar és német nyelvű oktatás megindítását, azzal, hogy az államnyelv, a földrajz és a történelem tanítása ezekben az osztályokban is csak államnyelven történhetett. Az elemi felsőbb tagozataiban tehát nem volt lehetőség a magyar és német nyelven való tanulásra, a középfokú magyar és német osztályokat pedig végérvényesen felszámolták.

A magyar felsőoktatás helyzete

A Délvidéken valódi felsőoktatási intézményekről az 1918 előtti időszakban nem lehetett beszélni – a továbbtanulni vágyók túlnyomó többsége Budapesten folytatta tanulmányait. Ettől függetlenül egy rövid kitérő erejéig meg kell emlékeznünk a szabadkai Tanítóképzőről is.

Magának a Tanítóképzőnek a működését, annak szerkezeti és szervezési struktúráját az 1868-ban meghozott népoktatási törvény szabályozta. Az intézményt a város előterjesztésére az Oktatási Minisztérium által kinevezett Felügyelő Bizottság és az igazgató irányította.⁷⁹ Kezdetben ennek a testületnek a hatásköre volt a Tanítóképző szakmai életének a koordinálása, de egyben ez a szerv ellenőrizte az órákat, s végül annak tagjai látták el a hallgatók évi vizsgáztatását és osztályozását is.⁸⁰ Idővel az adminisztrációs tevékenységet az Oktatási Minisztérium fokozatosan saját hatáskörébe rendelte, így a Felügyelő Bizottság hatásköre gyakorlatilag az intézmény gazdasági ügyeinek az intézésére korlátozódott.

A Tanítóképzőbe a népiskolai törvény értelmében az alapfokú – népiskolai – képzettséggel rendelkező, orvosi igazolást bemutató, 14-ik életévüket betöltött lányok jelentkezhetnek. A felvételi eljárás szigorú volt – a népiskolákban oktatott tárgyak sokaságából – többek között magyar és német nyelvből, földrajzból, történelemből – kellett

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

szóban és írásban vizsgát tenni.⁸¹

A Tanítóképző története 1871. május 14-én kezdődött, amikor a Vallási és Közoktatási Minisztérium 10 940-es szám alatt keltezett rendeletében hivatalosan értesítette Szabadka akkori vezetőit, hogy az országgyűlés határozata alapján öt ilyen intézményt fognak felállítani az ország területén; mégpedig Szabadkán, Nagyváradon, Debrecenben, Aradon és Temesváron. A minisztérium leiratában egyben utasította a város vezetőségét, hogy a Tanítóképzőt ideiglenes jelleggel még abban az évben mindenképpen nyissa meg, s két éven belül saját terhére gondoskodjon megfelelő épületről is.⁸²

A Tanítóképzőt a bevonuló új, formálódó szerb hatalom 1919-ben arra hivatkozva, hogy annak további működése „*az állami és szerb nemzeti érdekek veszélyeztetésének számí*” elsőként számolta fel.⁸³

Mindez lényegében egy aránylag szűk kört érintett, mivel – ahogy arra már utaltam – a magyarok többsége 1918 előtt, de utána is elsősorban Budapesten tanult tovább. Bár az impériumváltás után a magyarországi továbbtanulás lényegesen megnehezült, egészen 1926-ig, ha zökkenőkkel is, de nem szűnt teljesen meg.

1926. július 13-án a magyar állami és revíziós befolyás megakadályozása céljából a belügyminisztérium megtiltotta a magyar nemzetiségű személyeknek a külföldi – elsősorban magyar – egyetemeken való engedély nélküli továbbtanulását.⁸⁴

Szerb forrásokból tudjuk, hogy a hatóságok 1927-ben 11, 1928-ban 27, 1929-ben 29, 1930-ban 19, 1931-ben 1 továbbtanulási engedélyt adtak ki. Ismertek az elutasítások száma is: 1927-ben 12, 1928-ban 19, 1930-ban 7, 1931-ben pedig 1.⁸⁵

A délvidéki magyarok ilyen körülmények között Zágrábban, Belgrádban, illetve Szabadkán, a jogi karon tanulhattak tovább.⁸⁶ A két világháború időszakában a teljes létszámuk nagyjából 500 volt.⁸⁷ Ezeknek a fele Zágrábban katolikus lelkész, jogász és gyógyszerész szakon végzett. A rendelkezésre álló adatok szerint 1924 és 1937 között Zágrábban 75 katolikus lelkész, 60 jogász, 52 gyógyszerész, 22 orvos, 10 tanár, 6 mérnök, 1 vegyész és 1 állatorvos szerzett diplomát. Ugyanebben az időben Belgrádban 10 tanár, 8 orvos, 7 mérnök kapott oklevelet.⁸⁸

Összegzés

A belgrádi konvenció a békeszerződés megkötéséig a szerb csapatok által elfoglalt délvidéki területeken a közigazgatást magyar kézen hagyta. Ennek ellenére a berendezkedő új hatalom azonnal hozzákezdett az általa birtokba vett vidékeken a magyar államhoz köthető szinte összes intézményrendszer – így az iskolák – radikális, nem egy esetben azonnali felszámolásához.

Bár a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1919. december 5-én deklarálta, hogy fenntartások nélkül elfogadja az SZHSZ Királyság és a Szövetséges Főhatalmak között kötött kisebbségvédelmi szerződést, a valóságban ezt nem tartotta be. Az oktatáspolitikában 1919-ben, de legkésőbb 1920-ban egyértelmű lett, hogy Belgrád a magyar intézményrendszer totális megszüntetését tartja a prioritásának.

Mint láthattuk, a magyar iskolarendszer felszámolásának jogtechnikája elsősorban Svetozar Pribičević oktatási miniszter nevéhez volt köthető. A magyar iskolák megszüntetésével párhuzamosan létrejött magyar tagozatok intézménye a legtöbb esetben csak átmeneti volt. A korszak erőteljes jellemzője volt a kisebbségi iskolák és tagozatok fokozatos, évről-évre felgyorsuló leépítése, az egyéni életekben pedig a bizonytalansággal

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

és a tehetetlen kiszolgáltatottsággal járó pszichés megfélemlítés folyamatának az állandósulása.

Mindebben különösen fontos szerepet játszott a beiratkozáshoz kötött, számos visszaélésre módot adó névelemzés rendszere, amely a magyar tagozatok esetében radikálisan csökkentette a potenciálisan jelentkező diákok létszámát.

Az iskolapolitikában a különböző szegregációs intézkedések tényerése a hivatalos állami kommunikáció szerint a magyar szupremácia felszámolását volt hivatott szolgálni. A valóságban azonban elsősorban a kisebbségi magyar társadalom szellemi szintjének a mesterséges, felülről indukált erózióján túl, az etnikai megosztás – elsősorban a zsidóknak és az asszimilációra lépett németeknek a magyarságról való leválasztása – céljából fogantatott és sikeres, 1925 végére lényegében befejeződött intézkedéssorozata volt.

IRODALOM

- A. SAJTI Enikő (2004): *Impériumváltás, revízió, kisebbség – Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- A. SAJTI Enikő (2010): *Bűntudat és győztes fölény – Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*. SZTE BTK Történettudományi Doktori Iskola, Modernkori Program, Szeged.
- CSUKA János (1995): *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Budapest, Püski.
- DÉVAVÁRI Zoltán (2014): *Új Partok felé – Kisebbségi kiütkeresés, szellemi és politikai irányzatok a Délvidéken és a Magyar Párt megalakulása (1918–1923)*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta.
- DÉVAVÁRI Zoltán (2016): *A szabadkai zsidóság eszme- és politikatörténete (1918–1944)*. GlobeEdit, Saarbrücken.
- DIMIĆ, Ljubodrag (1997): *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941. Knjiga druga*. Stubovi Kulture, Beograd.
- GALÁNTAI József (1989): *Trianon és a kisebbségvédelem*. Maecenas, Budapest.
- JANJETOVIĆ, Zoran (2005): *Deca careva, pastorčad kraljeva – Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*. INIS, Beograd.
- MESAROŠ, Šandor (1981): *Položaj mađara u Vojvodini 1918–1929*. Filozofski Fakultet u Novom Sadu, institut za Istoriju, Novi Sad.
- MIRNICS Károly (2000): Demográfiai jellemzők, társadalmi mutatók. In: *Vajdasági marasztaló*. Szerk. GÁBRITYNÉ MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 23-53.
- SEBŐK László (2001): Trianon hatása a jugoszláviai magyar kisebbség demográfiai alakulására. In: *Történeti demográfiai évkönyv*. Szerk. FARAGÓ Tamás – ŐRI Péter. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 372-388.
<http://demografia.hu/kiadvanyokononline/index.php/tortenetidemografiaievkonyvek/artic/e/view/943/0> (Letöltés: 2017. dec. 18.)

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

JEGYZETEK

- ¹ DIMIĆ, Ljubodrag (1997): *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941. Knjiga druga*. Stubovi Kulture, Beograd, 56–91.
- ² JANJETOVIĆ, Zoran (2005): *Deca careva, pastorčad kraljeva – Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*. INIS, Beograd, 214-263.
- ³ MESAROŠ, Šandor (1981): *Položaj mađara u Vojvodini 1918–1929*. Filozofski Fakultet u Novom Sadu, institut za Istoriju, Novi Sad, 185-210.
- ⁴ CSUKA János (1995): *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Püski, Budapest, 84-91.
- ⁵ A. SAJTI Enikő (2004): *Impériumváltás, revízió, kisebbség – Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Napvilág Kiadó, Budapest, 120-135.
- ⁶ A. SAJTI Enikő (2010): *Bűntudat és győztes fölény – Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*. SZTE BTK Történettudományi Doktori Iskola, Modernkori Program, Szeged, 61-63.
- ⁷ A belgrádi egyezményt 1918. november 13-án szerb részről Živojin Mišić szerb vezérkari főnök, magyar részről Linder Béla írta alá az antant megbízottai előtt. A 18. pontos fegyverszüneti egyezmény többek között azt írta elő, hogy Magyarország haderejét a Szamos-Beszterce-Maros-Baja-Pécs-Dráva vonalra rendelje vissza. Ugyanakkor az egyezmény 17. pontja a közigazgatást a békeszerződés megkötéséig magyar kézen hagyta.
- ⁸ A. SAJTI (2004) 15. A magyar kisebbség demográfiai alakulásával kapcsolatban bővebben lásd: SEBŐK László (2001): Trianon hatása a jugoszláviai magyar kisebbség demográfiai alakulására. In: *Történeti demográfiai évkönyv*. Szerk. FARAGÓ Tamás – ŐRI Péter. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 372-388. <http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/tortenetidemografiavevkonyvek/article/view/943/0> (Letöltés: 2017. dec. 18.); valamint: MIRNICS Károly (2000): Demográfiai jellemzők, társadalmi mutatók. In: *Vajdasági marasztaló*. Szerk. GÁBRITYNÉ MOLNÁR Irén – MIRNICS Zsuzsa. Magyarországtudományos Társaság, Szabadka, 23-53.
- ⁹ A. SAJTI (2004) 15-16.
- ¹⁰ A. SAJTI (2004) 141.
- ¹¹ A. SAJTI (2004) 26.
- ¹² A. SAJTI (2004) 121, 124.
- ¹³ A. SAJTI (2004) 129.
- ¹⁴ JANJETOVIĆ (2005) 221.
- ¹⁵ DIMIĆ (1997) 64.
- ¹⁶ A. SAJTI (2004) 128.
- ¹⁷ JANJETOVIĆ (2005) 222.
- ¹⁸ DIMIĆ (1997) 64.
- ¹⁹ DIMIĆ (1997) 64.
- ²⁰ A. SAJTI (2004) 18.
- ²¹ A. SAJTI (2004) 127.
- ²² A. SAJTI (2004) 132.
- ²³ A. SAJTI (2004) 19.
- ²⁴ DIMIĆ (1997) 58.
- ²⁵ DIMIĆ (1997) 60.
- ²⁶ Uo.
- ²⁷ A. SAJTI (2004) 126.; DIMIĆ (1997) 60-61.
- ²⁸ Svetozar Pribičević (Kostajnica, 1875. október 26. – Prága, 1936. szeptember 15.) Horvátországban született szerb politikus, a Demokrata Párt kiemelkedő személyisége. A szerb–horvát–szlovén állam megalakulásakor előbb a belügyminiszteri, majd az oktatási tárcát vezette, az unitárius állam egyik leghesebb szónokaként Stjepan Radić és a kisebbségek kérelmetlen ellenfelének számított. A húszas évek második felében azonban szembefordult Belgrád centralisztikus politikájával. Az 1929-ben bevezetett királyi diktatúra után letartóztatták, s 1931-ig börtönben raboskodott. Ezt követően Prágába emigrált, ahol megírta a Sándor király diktatúrájáról szóló könyvét. Ott hunyt el 1936-ban.
- ²⁹ DIMIĆ (1997) 61.
- ³⁰ JANJETOVIĆ (2005) 235.
- ³¹ JANJETOVIĆ (2005) 236.
- ³² A. SAJTI (2004) 25.
- ³³ Bővebben lásd: GALÁNTAI József (1989): *Trianon és a kisebbségvédelem*. Maecenas, Budapest, 94-98.
- ³⁴ DIMIĆ (1997) 63.
- ³⁵ A. SAJTI (2004) 127.
- ³⁶ Új fémjelző eljárás a nemzetiség megállapítására – Az iskolaigazgatók jogfosztásban túlllicitálnak a miniszteren: *Bácsmegeyi Napló*, 20. évf. 1922. szeptember 7. 2.
- ³⁷ A. SAJTI (2004) 128.
- ³⁸ DIMIĆ (1997) 69.
- ³⁹ DIMIĆ (1997) 63.

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

- ⁴⁰ Hivatalok harca egy magyar iskola ellen – Nem kapnak bizonyítványt a suboticei zárda polgári iskolájának a növendékei – Ellentétek a tanügyi inspektorátus és az iskolai igazgatóság között – A magyar iskola sorsa. *Bácsmezei Napló*, 21. évf. 1923. augusztus 19. 2-3.
- ⁴¹ Iskolák a siralomházban – Mi lesz a szuboticei iskolákkal? A gimnázium felsőbb osztályaiban csak beiratkozások lesznek, de előadások nem. *Bácsmezei Napló*, 21. évf. 1923. augusztus 28. 2.
- ⁴² Pusztuló magyar iskolák – Pribicevics megszüntette a szuboticei zárda magyar leány-polgáriját. A tanév végén adta ki a miniszter a rendeletet – A növendékeknek idegen iskolában kell magánvizsgát tenniük. *Bácsmezei Napló*, 23. évf. 1925. június 11. 2.
- ⁴³ Végleg bezárták a becskerekeli Messinger-intézet iskoláit – A közlekedési miniszter elutasította a szülők kérését. *Bácsmezei Napló*, 23. évf. 1925. október 24. 2.
- ⁴⁴ DIMIĆ (1997) 64.
- ⁴⁵ A szuboticei főgimnáziumban a zsidó tanulókat vegyileg kivonták a magyarok közül – Meglepően új találmány – A magyar tagozatokban kétféle magyar osztály van: magyar magyar és zsidó magyar. *Bácsmezei Napló*, 20. évf. 1922. szeptember 19. 3.
- ⁴⁶ JANJETOVIĆ (2005) 238.
- ⁴⁷ A. SAJTI (2004) 128.
- ⁴⁸ Bővebben lásd: DÉVAVÁRI Zoltán (2014): *Új Partok felé – Kisebbségi kiűtkeresés, szellemi és politikai irányzatok a Délvidéken és a Magyar Párt megalakulása (1918–1923)*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 177-178., 180.
- ⁴⁹ A német-párt javaslata a kisebbségi középiskolák felállításáról – Trifunovics közoktatási miniszter a javaslat ellen, *Bácsmezei Napló*, 21. évf. 1923. október 5. 1.; Átsiklottak a kisebbségi középiskolák kérdése felett – A törvényhozó bizottság ellenzéki tagjai politikának minősítik az iskolák ügyét – A németpárt tovább folytatja az akciót. *Hírlap*, 18. évf. 1923. október 7. 4.
- ⁵⁰ JANJETOVIĆ (2005) 239.
- ⁵¹ A. SAJTI (2004) 123.
- ⁵² A nemszláv tanárok vizsgálója – Kihirdették a vizsga eredményét. *Bácsmezei Napló*, 21. évf. 1923. október 16. 3.
- ⁵³ A német és szerb adatokat idézi: JANJETOVIĆ (2005) 244.
- ⁵⁴ Kultúrkép gyászszegélyben – A sombori gimnázium pedagógiai anarchiája – A tanároknak elkeresztelt iskolai alkalmazottak – Nyílt levél a közoktatási miniszter úrhoz. *Bácsmezei Napló*, 21. évf. 1923. december 4. 2.
- ⁵⁵ Iskolastatárium. *Bácsmezei Napló*, 21. évf. 1923. augusztus 23. 1. illetve: Újabb roham a magyar osztályok ellen – A közoktatásiügyi miniszter kitiltotta a szuboticei magyar osztályokból a zsidó tanulókat. *Hírlap*, 18. évf. 1923. augusztus 23. 4.
- ⁵⁶ Bővebben lásd: DÉVAVÁRI Zoltán (2016): *A szabadkai zsidóság eszme- és politikatörténete (1918 – 1944)*. GlobeEdit, Saarbrücken.
- ⁵⁷ Iskolastatárium. *Bácsmezei Napló*, 21. évf. 1923. augusztus 23. 1.
- ⁵⁸ Iskolák a siralomházban – Mi lesz a szuboticei iskolákkal? A gimnázium felsőbb osztályaiban csak beiratkozások lesznek, de előadások nem. *Bácsmezei Napló*, 21. évf. 1923. augusztus 28. 2.
- ⁵⁹ Nem nyílnak meg a felsősosztályok a szuboticei magyar gimnáziumban – Iskola nélkül maradt kétszázötven tanuló – Akcióra készülnek a szülők. *Hírlap*, 18. évf. 1923. augusztus 24. 3.
- ⁶⁰ A szentai gimnázium megnehezíti a magyar diákok felvételét – A tanfelügyelő tankönyvmonopóliumot alapít. *Hírlap*, 18. évf. 1923. augusztus 26. 3.
- ⁶¹ A szuboticei szülők mozgalma az iskolarendelet megváltoztatásáért. *Hírlap*, 18. évf. 1923. augusztus 31. 2.; Szülői értekezlet a gimnázium magyar osztályaiért – A szuboticei zsidó szülők az iskolarendelet megváltoztatását kérik. *Hírlap*, 18. évf. 1923. szeptember 4. 2.
- 62
- ⁶³ Elhalasztották a tanév megnyitását a szuboticei gimnáziumban – Tanítás helyett tatarozás. *Hírlap*, 18. évf. 1923. szeptember 6. 5.
- ⁶⁴ A város és az állam harca a gimnázium épülete miatt – Tíz év óta nem tatarozták az iskolát. *Hírlap*, 18. évf. 1923. szeptember 9. 3.
- ⁶⁵ Megérkezett Szubotícára az iskolarendelet módosítása – Zsidó tanulókat is felvesznek a magyar tagozat felsőbb osztályaiba – Szülői értekezlet a gimnázium épületének tatarozásáról. *Hírlap*, 18. évf. 1923. szeptember 11. 2.
- ⁶⁶ Nem szüntetik meg a suboticei gimnáziumot – A leány-gimnázium független lesz a régi intézettől – Borovnyák igazgató nyilatkozata. *Bácsmezei Napló*, 22. évf. 1924. február 13. 2.
- ⁶⁷ Elbocsátásokkal orvosolják a tanárhiányt – Az újabb redukció veszélyezteti az oktatást – Sorra elbocsátják a régi magyar tanerőket. *Bácsmezei Napló*, 22. évf. 1924. február 15. 2.
- ⁶⁸ Nincs elég tanár a szuboticei gimnáziumban – A szuboticei gimnáziumnál nem tudnak még a legújabb Korosec-rendeletéről. *Hírlap*, 19. évf. 1924. szeptember 18. 2.
- ⁶⁹ Katasztrofális tanárhiány a suboticei gimnáziumban – Egyes osztályokban csak napi két órát tanítanak. *Bácsmezei Napló*, 22. évf. 1924. szeptember 20. 2.
- ⁷⁰ Megnyílt az állami gimnázium magyar tagozatának VI. és VIII. osztálya – Hétfőn megkezdik a tanítást – Még nincs rendelet a szabad iskolaválasztásról. *Bácsmezei Napló*, 21. évf. 1923. október 21. 2.
- ⁷¹ A gimnázium magyar tagozatának harmadik osztálya veszélyben – Megnövekedett a becskerekeli gimnázium tanulóinak a száma. *Bácsmezei Napló*, 22. évf. 1924. szeptember 9. 2.

Dévavári Zoltán: Oktatáspolitikai a Délvidéken – a magyar iskolarendszer leépítése és felszámolása az impériumváltás első szakaszában (1918–1925)

-
- ⁷² Pribicsevics kiirtja a nemzetiségi iskolákat – Beszűntette a gimnáziumok német osztályait – A magyar osztályokat is veszély fenyegeti. *Bácsmezei Napló*, 23. évf. 1925. február 14, 3. illetve: A német iskolák betiltása után a magyar középiskolák következnek. *Hírlap*, 20. évf. 1925. február 15. 1.
- ⁷³ Pribicsevics a magyar osztályok megszüntetéséről – Egyelőre csak az adatokat kéri be – Nyilatkozott a magyarságnak a választások alatt tanúsított magatartásáról is. *Bácsmezei Napló*, 23. évf. 1925. február 15. 3.
- ⁷⁴ Pribicsevics felhatalmazást kapott a kisebbségi iskolák redukálására. *Hírlap*, 20. évf. 1925. február 22. 4.
- ⁷⁵ Pribicsevics törvénytervezete az elemi iskolákról – A magániskolák működésének szabályozása – A nemzetiségi iskolákról nem emlékezik meg a tervezet. *Bácsmezei Napló*, 23. évf. 1925. május 21. 1.
- ⁷⁶ Pribicsevics iskolatörvény-tervezete – Nyolc éves lesz az oktatás – A nemzetiségi tanulókat az alsó osztályokban anyanyelvükön is taníthatják – ha a miniszter megengedi – Fakultatív vallásoktatás – Nemzetiségi vidékeken előkészítő tanfolyamokat szerveznek. *Bácsmezei Napló*, 23. évf. 1925. május 23. 3.
- ⁷⁷ JANJETOVIĆ (2005) 239.
- ⁷⁸ A. SAJTI (2004) 124.
- ⁷⁹ IAS (Szabadkai Levéltár) 8365/polg. 871.
- ⁸⁰ IAS 4472/polg. 872, 7406-872/3 873.
- ⁸¹ Iz prošlosti Učiteljske škole 1778-1965 (feljegyzés, kézirat a szabadkai levéltárban), 13.
- ⁸² IAS 3844/154. 1871.
- ⁸³ A. SAJTI (2004) 129.
- ⁸⁴ DIMIĆ (1997) 69.
- ⁸⁵ DIMIĆ (1997) 70.
- ⁸⁶ A két világháború közötti délvidéki/vajdasági egyetemisták politikai és közéleti szerepvállalásáról bővebben lásd: DÉVAVÁRI Zoltán (2014): Árkádia útján (Indulás és útkeresés – A Híd eszme- és politikatörténete). In: *Mozgalom, kultúraformálás, gondolkodás: Tanulmányok a Híd történetéből*. Szerk. FARAGÓ Kornélia. Újvidék – Zenta, Forum – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 13-77.
- ⁸⁷ A. SAJTI (2004) 129.
- ⁸⁸ A. SAJTI (2004) 130.